

*Мельниченко Г. В.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»*

ПРОВІДНІ РИСИ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО АНГЛІЙЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ПАРЕМІЙ)

Анотація. Ефективним засобом реконструкції національної мовної картини світу є аналіз її культурно-маркованих репрезентативів – мовних одиниць, що виражають соціальну взаємодію носіїв даної мови та є способами категоризації дійсності. Такими репрезентантами є, зокрема, паремічні конструкції. Аналіз паремічних виразів, представлених у збірці Джеффри Чосера «Кентерберійські оповідання», дозволив виокремити домінуючі вузли картини світу англійського народу епохи середньовіччя, серед яких превалюють такі смислові плани, як Боже начало, духовне багатство, міжлюдські й сімейні стосунки, мудрість і гідність. Установлено, що базовим для розуміння англійської середньовічної мовної картини світу є концепт божого прояву як провідне мірило духовного буття. Ядро концепту репрезентується в мові ключовою лексемою «Бог» у прямому значенні, що підкреслює реальність й присутність Божого в усьому; переносні значення фіксовано в метафорах з іншим семантичним значенням. Звороти з лексемою «Бог» несуть у собі таке семантичне навантаження, як «допомога людині у будь-якій ситуації», «оберег», «підтвердження й запорака намірів, думок і дій», «усебічний контроль і присутність у всьому», «рушійна сила, спонування до дій», «любов, жертвність і прощення». Усі інші – паремії зі значенням «багатство», «соціальний статус», «міжлюдські стосунки», «жінка», «гідність» – становлять менш як десяту частину від них. Аналіз отриманих результатів дослідження свідчить про те, що в середньовічному світосприйнятті превалює ідея духовності, яка, висвітлюючи внутрішню моральну сутність людини, пов'язана з Богом або релігією та ідеєю духовного багатства. Паремії з лексемами «гроші», «багатство», виокремлені в оповіданнях, несуть негативне семантичне навантаження. Письменник прославляє такі внутрішні якості, як мудрість, гідність, благородність, здатність тримати слово.

Ключові слова: національна мовна картина світу середньовічної Англії, паремічні конструкції, «Кентерберійські оповідання» Джеффри Чосера, домінуючі вузли картини світу, концепт божого прояву, паремії з лексемою «Бог», моральність.

Постановка проблеми. Світ паремій привертає увагу етнографів, лінгвістів, психологів, літературознавців, кожній науці належить частина тієї інформації, накопиченої віками існування, яка потрібна фахівцю певної сфери як сировина для наукового дослідження. Оскільки за своєю сутністю паремічні конструкції є квінтесенцією народної мудрості, духовного існування народу, виступаючи матеріалом дослідження, вони здатні надати правдиву й різнопланову інформацію про цінності, менталітет, правила життя людей певної епохи. Віддзеркалена в них сукупність уявлень про оточуючий світ складає унікальну

мовну картину світу, яку можливо змоделювати й вивчати навіть без безпосереднього синхронного спостереження. Отже, досліджуючи паремічний фонд в історичній проекції, залучаючи літературні твори минулого, ми маємо змогу поринути в культурний світ епохи, що минула багато століть тому, а повний синхронно-діахронний аналіз доповнює етнолінгвістичні дані про народ, мова якого вивчається. Вивчення паремічного фонду середньовічної літератури як джерела лінгвокультурологічної інформації надає доступ до менталітету й мовної картини світу носіїв англійської мови епохи середніх віків. Це дозволяє отримати глибші уявлення про культуру народу, оскільки «вона є продуктом історичної колективної співтворчості минулих і сучасних поколінь» [1, с. 14]. Усе вищесказане повністю підтверджує **актуальність і значущість** обраної проблеми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Яскравою палітрою паремічних фарб є твори Джеффри Чосера. Загалом середньовічний епос характеризується відірваністю від наукового пізнання, натомість містить «розповіді про казкові пригоди та героїчні подвиги з описами цілком реальних ситуацій, ...де автори широко вживали афоризми життєвої мудрості того суворого часу» [2, с. 7.] Отже, погляд на літературну спадщину Дж. Чосера формує досить правдиве уявлення про культуру англійців Середньовіччя, що й пояснює інтерес до неї з боку культурознавців і лінгвістів. Так, наприклад, американський лексикограф-пареміолог Барлетт Дж. Уайтінг [3] присвятив багато часу компіляції й систематизації англійських прислів'їв, відібраних із найрізноманітніших творів англійського середньовіччя, а найбільше – із творів Дж. Чосера. Д. Макдональд вивчає їх як знаряддя створення комічного в передачі народної мудрості й ставлення до соціальних аспектів буття [4, с. 453–465]. Особливостям репрезентації образу жінки в паремічних конструкціях Дж. Чосера присвячені дослідження Н. Паскової (2003). Ж. Граулз і Ж. Вандерхайден (1934) вивчають фламандську спадщину в чосерівських пареміях, яка, утім, дуже глибоко розкриває народну мудрість англійців і аналітичне сприйняття дійсності самим автором. Проблеми етимології й авторства паремій у творах Дж. Чосера висвітлюються в роботах Дж. Б. Пейджа (1965).

Інші подібні дослідження проводилися й тривають у роботах В. Гейкеля (1890), К. Кеннона (2010), Ф. Такайоші (2007), А. Холл (1986) та ін.

Хоча всі дослідники погоджуються зі здатністю паремій віддзеркалювати культурний потенціал народу, аналіз чосерівських паремічних виразів не призвів до повного відтворення культурного образу середньовічного англійця, а поодиноким філософським описам бракує цілісності й історичного

підгрунтя. Це й зумовило мету нашого дослідження – визначити лінгвокультурологічні особливості паремій у літературному дискурсі середньоанглійської літератури та на основі цього виявити провідні риси мовної картини світу носіїв середньоанглійської мови.

Матеріали й методи дослідження. Національна мовна картина світу – система відображених у мові уявлень, світобачення, норм і цінностей, важливих для даної нації, що сформувалася під впливом суспільно-історичних подій, етнопсихологічних особливостей, навіть географічних факторів. Ефективним засобом реконструкції національної мовної картини світу є аналіз її культурно-маркованих репрезентантів, зокрема мовних одиниць, що виражають соціальну взаємодію носіїв даної мови, є способами категоризації дійсності. Такими репрезентантами в нашій роботі виступили паремії. Під час дослідження було виокремлено й проаналізовано 350 паремічних конструкцій. Зауважимо, що матеріалом дослідження стали не ізольовані паремічні одиниці – такі, що містяться у словниках паремічних виразів досліджуваної епохи, а стали вирази, подані в особливій проекції – літературному творі – збірці Дж. Чосера «Кентерберійські оповідання». Це дозволяє провести дослідження в історико-культурному й контекстуальному планах під час реалізації нашого основного методу дослідження – описового, який передбачає синтез подібних мовних явищ, їхню категоризацію й інтерпретацію.

Виклад основного матеріалу. Соціальна й політична нестабільність, що охопила Англію з XI століття й продовжувалася до XV, призвела до спадку в англійській літературі. На фоні численних богословських творів творчість Дж. Чосера по праву може вважатися скарбницею гумору, оптимізму, гуманізму, а також віддзеркаленням народної мудрості. Так, прислів'я *'after great heate cometh cold'*, що базується на простій зрозумілій метафорі, учить терпінню й оптимізму, надії на краще навіть у найскрутніші часи. Філософські погляди на плінність й мінливість отримуємо з таких висловлювань: *'the green of ground and clothing so mutable'*, *'the water never in one'*. Ідею про деградуючі властивості покою й добробуту знаходимо в прислів'ї *'the better I live, the more out of mind'*. Соціальна, культурна активність Дж. Чосера, природно, знаходить відбиток у прославленні мудрості досвіду: *'the silly man so little of stature'*, *'the more I go, the farther I am behind; the farther behind, the nearer my war's end; the more I seek, the worse can I find'*.

Аналіз паремічних зворотів та поєднань, виокремлених у збірці «Кентерберійські оповідання», дозволяє класифікувати найчастотніші за групами з розгалуженою семантикою (див. Таблицю 1). Значення в таблиці розташовані в порядку зменшення частотності їх вживання в оповіданнях.

Як свідчать отримані дані, найчастотнішими паремічними зворотами в оповіданнях є звороти з лексемою «Бог», яких майже 60% із-поміж загальної кількості. Усі інші становлять менш як десяту частину від них. Так, на першому місці – паремії зі значенням «багатство»: їх 5% від усіх аналізованих одиниць. Трохи менше – 4% – налічують паремічні одиниці зі значенням «соціальний статус» та «жінка». Усі інші наведені групи слів становлять менш ніж 4%.

Спробуємо знайти пояснення отриманим результатам, зазираючи в систему поглядів і цінностей англійців середньовічної Англії.

Таблиця 1

Семантичні групи паремічних зворотів у збірці «Кентерберійські оповідання»

№ з/п	Семантична група	Кількість	Відсоткове значення
1	Бог як всекеруюча сила	146	59
2	багатство і його вплив на людину	12	5
3	високий соціальний статус	11	4
4	жінка	11	4
5	міжлюдські відносини	10	4
6	мудрість	10	4
7	дотримання слова, обіцянка	8	3
8	смерть	8	3
9	подружні відносини	7	3
10	бідність і бідні	6	3
11	робота	5	2
12	гріх	5	2
13	дружба	5	2
14	кохання	5	2
	Усього	249	100

Середньовічна англійська церква відігравала важливішу роль у житті суспільства, ніж це відбувається сьогодні. Вона домінувала у свідомості простих селян та заможних городян, підтримуючи в них віру в Бога, Рай, Пекло. Людству прищеплювався жах пекельних мук, який очікував їх, якщо вони відверталися від Бога. Всевишній та його ім'я мали захистити людину від цих жахів, а отже, будь-які вагомні слова й думки супроводжувалися ім'ям Господа та звертанням до нього по допомогу й підтримку. Вірування знайшли відображення в літературній спадщині Дж. Чосера в нескінченній варіації сталих виразів – прислів'їв та приказок, де функції Бога варіюються, виконуючі такі:

1) допомога людині у будь-якій ситуації: *God helpe me so, as I am yvele apayd* (So God help me, I am very sorry); *Nay, nay' quod she, 'God helpe me so as wys!* ('Nay, nay' she said, 'So help me God!); *'But wolde ye vouche sauf, for Goddes sake* (But would you grant, for God's sake); *And preyde hire on knees, for Goddes sake* (And prayed her on their knees, for God's sake); *Now spedde yow hastily, for Cristes sake!* (Now speed you hastily, for Christ's sake!); *Ther was no wight, save God, that wiste* (There was no person who knew it, save God); *God save you, sire, what is youre sweete wille?* (God save you, sir, what is your sweet will?);

2) обепир: *And elles, God forbede but he sente* (And else, God forbid that he should not send); *but God forbede that I dide al my might* (But God forbid that I did all my might!);

3) підтвердження й запорака намірів, думок і дій: *She thoughte thus: 'By God! I am to nyce* (She thought thus: 'By God! I am too foolish); *By God, out of his sete I wol hym trice* (By God, out of his throne I will snatch him);

4) усебічний контроль і присутність у всьому: *God woot, no lussheburghes payen ye!* (God knows, you pay with no inferior coins!); *For, God it woot, I have wept many a teere* (For, God it knows, I have wept many a tear);

5) рушійна сила, спонукання до дій: *for love of God, as dooth youreselven grace* (for love of God, spare yourself); *for Goddes love, com fro the tree adoun* (For God's love, come down from the tree); *for Goddes love, as taak som laxatyf* (For God's love, take some laxative);

6) любов, жертвність і прощення: *Oure hors is lorn, Alayn, for Goddes banes* (Our horse is lost, Alayn, for God's bones); *A, false cherl, quod he, 'for Goddes bones!* ('Ah, false churl,' said he, 'for God's bones!'); *'Allas,' quod John, 'Aleyn, for Cristes peyne* ('Alas,' said John, 'Aleyn, for Christ's pain).

Як бачимо, слово Бог є одним із ключових у лінгвістичній картині світу середньовічних англійців, що свідчить про його культурну значущість. І сьогодні ми можемо знайти в англійській паремічній скарбниці прислів'я, пов'язані з ім'ям Бога: *Where there is peace, god is; God cures and the physician takes the fee; God gives his anger by weight, but his pity without measure; clean as God's fingertips; God help the rich, the poor can look after themselves; God is dead; God looks to clean hands, not to full ones; God blesses a drunk.* Однак на відміну від сучасних паремій зі словом Бог – різноманітних із боку стилістики й ідейного навантаження – середньовічні сталі вирази з даною лексемою мають лише позитивний вектор, висвітлюючи образ Всевишнього й прославляючи його вербально.

Значна кількість сталих одиниць вербалізує відношення до гріху: *Forsaketh synne, er synne yow forsake* (Abandon sin, before sin abandons you); *The proverbe seith that 'for to do synne is mannyssh* (The proverb says that 'to do sin is human); *but certes for to persevere longe in synne is werk of the devel* (but certainly to persevere long in sin is work of the devil); *The substance of a man is ful good, whan synne is nat in mannes conscience* (The substance of a man is very good, when sin is not in man's conscience).

Освічений церквою, англієць усвідомлює власну гріховність, а отже, з повагою й побоюванням, проте покірно, ставиться до ідеї смерті: *deeth is an ende of every worldly soore* (death is an end of every worldly pain); *thanne may ye se that al this thyng hath ende* (Then you can see that all things have an end); *for Deeth, that taketh of heigh and logh his rente* (for Death, that takes of high ranking and low his payment); *til deeth departeth hem, this lyf they lede* (until death departs them); *and deeth manaceth every age, and smyt in ech estaat* (and death menaces every age, and smites in each rank).

Аналіз отриманих результатів дослідження свідчить про те, що в середньовічному світосприйнятті превалює ідея духовності, яка, висвітлюючи внутрішню моральну сутність людини, пов'язана не лише з Богом або релігією. Духовне багатство у творі Чосера протиставляється матеріальному: останнє трактується письменником як феномен, що суперечить моралі й мудрості покоління, віддаляючи людину від цінностей, заданих церквою – доброти, співчуття, душевності тощо. Паремії з лексемами «гроші», «багатство», виокремленні в оповіданнях, несуть негативне семантичне навантаження, заявляючи про такі властивості:

1) влада й сила: *alle thynges obeyen to moneye* (all things obey to money); *by riches may a man gete hym grete freendes* (riches a man get can himself great friends);

2) руйнівний вплив на духовне буття людини: *for a man that is to desyringe to gete riches abaundoneth hym first to theft, and to alle othere yveles* (for a man that is too desiring to get riches devotes himself first to theft, and to all other evils); *he that hasteth hym to bisily to wexe riche shal be noon innocent* (he that hastens him too busily to wax rich shall be no innocent); *it is a greet shame to a man to have a povere herte and a riche purs* (for it is a great shame to a man to have a poor heart and a rich purse);

3) створення ефемерності, ілюзорності благополуччя: *for what man that hath freendes thurgh Fortune, Mishap wol maken hem enemyes, I gesse* (for whatever man who has friends because of Fortune, misfortune will make them enemies); *the riches that hastily cometh to a man soone and lightly gooth and passeth fro a man* (the riches that hastily come to a man soon and easily go and pass from a man);

4) нездатність викликати й формувати щирі почуття й стосунки: *the riche man hath seeld good conseil, but if he have it of himself* (the rich man has seldom good advice, unless he have it of himself).

Відповідно, майже всі висловлювання, що містять сталі вирази, які позначають високий соціальний статус людини (*for gentil men they were of greet estaat* (for they were gentle men of high rank); *and eek moost honorable in his degree* (and also most honorable in his rank); *abouten lordes of ful heigh estaat* (among lords of very high rank); *and kept alwey so wel roial estat* (and always so well maintained the splendor appropriate to his rank), несуть в собі дещо іронічний або засуджуючий відтінок.

З іншого боку, письменник прославляє такі внутрішні якості, як мудрість, гідність, благородність, здатність тримати слово.

Цікавим виявився факт поваги письменника та його героїв до мудрості літніх людей. Як зазначає К.А. Мелікова [5], в епоху середньовіччя літні люди сприймалися «як транслятори культури, хранителі історичної пам'яті й традицій», а отже, займали шановане місце в соціальній ієрархії. Наступні паремії підтверджують сказане: *men may the olde atrenne and noght atrede* (one can outrun the old but not outwit them); *we olde men, I drede, so fare we: til we be roten, kan we nat be rype* (we old men, I fear, fare like that: until we are rotten, we can not be ripe); *for whan we may nat doon, than wol we speke* (for when we can not do anything, then will we talk about it).

Великого значення в середньовіччі приділяли такій категорії, як честь і гідність. Недопустимим у зв'язку із цим уважалося не дотриматися даної обіцянки, не стримати слова – це вважалося вчинком, здатним спаллювати честь. Ось чому «оповідання» настільки щільно насичені виразами «порушити слово» та «дотримуватися обіцянки»: *ayvseth yow er that ye breke youre trouthe* (think carefully before you break your pledged word); *than ye to me sholde breke thus youre trouthe* (than you should thus break your pledged word to me); *and in myn hand youre trouthe plighen ye* (and in my hand you pledged your word); *ye shul youre trouthe holden, by my fay!* (you shall keep your pledged word, by my faith!).

Важливим фрагментом середньовічної мовної картини світу є міжлюдські стосунки, і яких, безсумнівно, домінуючим об'єктом можна вважати жінку. Дж. Чосер демонструє неоднозначне ставлення до жінки в той час. З одного боку, це Прекрасна Дама, гідна подвигів та поклоніння, а з іншого, ставши коханкою або дружиною, вона перетворюється в підступне, невірне, свавільне створіння. Зі свого боку, письменник немов співчуває жінці, підкреслюючи, що його епоха була епохою чоловічого домінування в сім'ї й суспільстві, де жінці відводилося скромне місце. Своїм твором він доводить, що невірність й брехливість можуть бути як жіночими, так і чоловічими вадами. Проте персонажі твору не поділяють думку автора і наділяють жінку такими властивостями:

1) підступність і порочність: *o serpent under femynynytee* (o serpent under (cover of) femininity); *o feyned womman, al that*

may confounde (o feigned woman, that can destroy all); *is bred in thee, as nest of every vice!* (that is bred in thee, nest of every vice!); *in wikked conseil wommen venquishen hir housbondes* (in wicked advice women vanquish their husbands);

2) марнославство: *somme seyde that oure hertes been moost esed whan that we been yflatered and yplesed* (some said that our hearts are most eased when we are flattered and pleased);

3) мстивість: *whan she hath caught an ire vengeance is thanne al that they desire* (as woman is, when she has become angry vengeance is then all that they desire);

4) марність, непотрібність, неповноцінність: *eek som men han seyde that the conseillynge of wommen is outhere to deere or elles to litel of pris* (also some men have said that the counsel (advice) of women is either too expensive or else too little of price).

Висновки. Особливістю відтворення мовної картини світу народу шляхом аналізу літературного твору є внесок автора-творця, чия особистість є визначальним фактором виокремлення лінгвокультури. У цьому смислі твір постає метафорою авторського бачення світу, вираженою засобами авторського ідіолекту. Творчість Джеффри Чосера є унікальною, оскільки в ній автор говорить мовою живого народу, без прикрас передаючи буття й духовний світ різних соціальних верств, а отже, відтворення лінгвістичної картини Англії сучасної йому епохи завдяки аналізу лінгвістичних одиниць, використаних автором, убачається нам досить точним, а результат – об’єктивним. Паремічні конструкції, якими насичений твір Чосера, – це не елементи його ідіолекту, а одиниці живої народної мови, а отже, віддзеркалюють сутність і душу народу того часу. Аналіз перших дозволив виокремити домінуючі вузли картини світу англійського народу епохи середньовіччя, серед яких превалюють такі смислові плани, як Боже начало, духовне багатство, міжлюдські й сімейні стосунки, мудрість і гідність. Базовим для розуміння англійської середньовічної мовної картини світу є концепт божого прояву як провідне мірило духовного буття. Ядро концепту репрезентується в мові ключовою лексемою «Бог» у прямому значенні, що підкреслює реальність й присутність Божого в усьому; переносні значення фіксовано в метафорах з іншим семантичним значенням. Ідея Бога як абсолютної особистості і його присутність у людині закріплює існування моралі як самостійного регулятора людського буття, посилюючи індивідуальну відповідальність кожної людини. Відтепер в англійській картині світу моральність буде асоціюватися із суддею, який виносить вирок за вчинки, внутрішнім голосом, яким оцінює життя, а провідними складовими частинами цієї моральності стануть чесність і репутація.

У даній статті ми намітили лише загальні риси лінгвістичної картини світу середньовічного англійця. **Перспективи подальшого дослідження** пов’язуємо з побудовою повної концептуальної карти картини світу середньовічного англійця на основі аналізу паремічних одиниць оповідань письменників середньовічної Англії.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Проблема вербализации концепта: теоретическое исследование. Волгоград : Перемена, 2003, 96 с.
2. Англійські прислів'я та приказки. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1980.
3. MacDonald D. Proverbs, sententiae, and exempla in Chaucer's comic tales: the function of comic misapplication. *Speculum*. 41 (1966). С. 453–465.
4. Whiting B. J. Chaucer's use of proverbs. Harvard University Press, 1934.
5. Меликова К.А. Отношение к пожилым людям в средневековой Европе. *Локус: люди, общество, культуры, смыслы*. 2016. № 4. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/otnoshenie-k-pozhilymlyudyam-v-srednevekovoy-evrope>.
6. Chaucer G. The Canterbury Tales. Harvard University. URL : <https://chaucer.fas.harvard.edu/pages/literary-works>.

Melnychenko H. Basic features of the linguistic picture of the world of the Medieval English (at the material of medieval paremia)

Summary. An effective means of reconstructing the national linguistic picture of the world is analysis of its culturally marked representants – language units that express both social interaction of its speakers and serve as a categorizer of reality. Such representants are, in particular, paremic constructions. Analysis of paremic expressions pinpointed in the story collection ‘The Canterbury tales’ by Geoffrey Chaucer allowed determining the dominant knots of the picture of the world of the Middle English people, with such predominating semantic plans as the Divine, spiritual wealth, intrapersonal and family relations, wisdom and dignity. It is established that the basic concept for understanding the English medieval linguistic picture of the world is the one of the divine manifestation as the main criterion of spiritual existence. The kernel of the concept is represented in language by the key lexeme ‘God’ in its direct meaning that emphasizes reality and presence of the Divine in everything; the figurative meanings are fixed in metaphors with a different semantic meaning. Expressions with the lexeme ‘God’ render such semantic loading as ‘help to man in any situation’, ‘guard’, ‘confirmation of intentions, ideas and actions’, ‘comprehensive control and existence in everything’, ‘motivational force, stimulus for actions’, ‘love, sacrifice and forgiveness’. All others, such as paremia with the meaning of ‘riches’, ‘social status’, ‘intrapersonal relations’, ‘woman’, ‘dignity’, total less than the tenth of them. Analysis of the obtained research results testifies that the idea of spirituality that predominates in medieval perception of the world, lighting up the internal moral essence of man is related to God or religion and the idea of spiritual wealth. Paremia with lexemes ‘money’ and ‘riches’, pointed out in the collection, have the negative semantic charge. The writer glorifies such internal qualities as wisdom, dignity, nobleness, ability to keep to promise.

Key words: national linguistic picture of the world of medieval England, paremic construction, ‘The Canterbury tales’ by Geoffrey Chaucer, dominant knots of the picture of the world, the concept of the Divine, paremia with the lexeme “God”, morality.